

ATYPICKÁ DEPOZÍCIA SKELETU MUŽA NA ŠIBENICI V HOLÍČI (SLOVENSKO) V KONTEXTE PRÁVNÝCH A RITUÁLNYCH PRAKTÍK STREDOVEKU A RANÉHO NOVOVEKU¹

Daniel Bešina – Stanislava Bönde Gogová – Robin Pěnička

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2025.72.15>

Keywords: Slovakia, Holíč, Gallows, execution, apotropaic practice, medieval period

Atypical Deposition of a Male Skeleton at the Gallows in Holíč (Slovakia) in the Context of Legal and Ritual Practices of the Middle Ages and the Early Modern Period

This study examines the atypical discovery of a male skeleton with injuries and an unusual burial in the ground at the site of Holíč-Šibenica, Slovakia. This find is exceptional not only due to the manner of the body's deposition but also because of the presence of apotropaic practices, particularly the placement of stones on the individual. The study analyses the historical, social, and legal context of the find and its connections to punishment, superstitious practices, and social norms in the medieval and early modern periods. The research includes an anthropological analysis of the skeletal remains, providing insights into the individual's biological profile and potential causes of death. Additionally, scientific methods such as isotope and radiocarbon analyses have been employed to reconstruct dietary habits, mobility, possible origins, and to establish a more precise chronology. By integrating archaeological, historical, and anthropological data, this interdisciplinary approach contributes to a deeper understanding of the ritual and legal treatment of the "unclean dead", including suicides and executed individuals.

ÚVOD

Predmetná štúdia sa zaoberá atypickým nálezom skeletu muža, pracovne nazvaného ako kostra 5 (K5), ktorý bol objavený počas druhej etapy (2022) archeologického výskumu na lokalite Holíč-Šibenica na Slovensku. Lokalizácia nálezu v bezprostrednej blízkosti historickej šibenice už sama o sebe naznačuje špecifický sociálny a symbolický kontext, avšak spôsob uloženia tela robí tento objav mimoriadnym. Kostra ležala v anatomickej polohe, pričom na rôznych častiach tela, najmä nad lebku, hrudníkom, panvou a rukou, boli uložené väčšie kamene. Tento zámerný akt, zreteľne presahujúci rámec bežného pochovávaní, vzbudzuje otázky o význame takéhoto zaobchádzania s telom a jeho možnej symbolike. Takýto spôsob pochovania možno interpretovať ako súčasť apotropajnej mágie, ktorá predstavuje súbor praktík a zákazov, ktorých cieľom je ochrana pred zlými silami, mágiou, démonmi, strigami, chorobami či inými nepriaznivými vplyvmi. Tieto úkony sa zakladali na princípoch symbolického konania, ktoré malo zabezpečiť, aby sa „nečistý“ mŕtvy nemohol vrátiť späť medzi živých, a tým ohroziť ich zdravie, majetok alebo duchovnú rovnováhu. Apotropajná mágia sa v tradičnom prostredí prejavovala rôznymi formami, ktoré zahŕňali konkrétne ochranné praktiky a rituálne úkony, zákazy niektorých činností, ako napríklad obzerať sa pri odchode z pohrebu, ako aj symbolické gestá každodenného života, napríklad vychádzanie z domu pravou nohou. Tieto úkony vyjadrovali snahu neutralizovať nebezpečenstvo plynúce z kontaktu so smrťou, najmä ak išlo o násilnú, náhlu alebo rituálne „problematickú“ smrť (Botík/Slavkovský 1995, 20). Štúdia nesleduje len forenzné či archeologické aspekty nálezu, ale kladie dôraz aj na historické, sociálne a kultúrne okolnosti, ktoré mohli ovplyvniť výber lokality a spôsob manipulácie s telom.

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 24-0044.

Cieľom je objasniť chronologické, právne a symbolické kontexty, ktoré mohli stať za týmto mimoriadnym prípadom. Prostredníctvom interdisciplinárneho prístupu, ktorý prepája archeológiu, antropológiu, etnológiu a štúdium religióznych predstáv, sa štúdia usiluje o hlbšie pochopenie vzťahu medzi smrťou, trestom a spoločenskými normami stredovekej a ranonovovekej spoločnosti, ako aj ich reflexiu v podobe apotropajných ochranných praktík.

HISTORICKÝ KONTEXT

Prvá písomná zmienka o Holíči pochádza z roku 1217, kde je uvádzaný pod názvom „Wywar“. V tom čase zohrával Holíč významnú úlohu ako križovatka obchodnej cesty spájajúcej Prahu, Brno, Holíč, Trnavu a Budín. Strategická poloha mesta na obchodnej trase známej neskôr ako Via Bohemica (od 1336), spolu s jeho postavením pohraničného mesta, významne ovplyvnila jeho historický vývoj (Urbanová 2019, 41–50).

Až do začiatku 13. stor. zostávalo holičské panstvo a územie Záhoria, ako dôležitá strategická pohraničná oblasť, vo vlastníctve uhorských kráľov. Zmena nastala v roku 1205, keď na trón Uhorska nastúpil Ondrej II. Počas 13. stor. Holíč a jeho majetky niekoľkokrát zmenili vlastníka, pričom sa striedavo dostávali pod správu panovníkov alebo boli darované šľachtickým rodom. Napriek tomu si žiadny z týchto vlastníkov neudržal panstvo natrvalo.

Významný obrat nastal v roku 1296, keď kráľ Ondrej III. daroval celé holičské panstvo Matúšovi Čákovi Trenčianskemu na doživotné užívanie. Po jeho smrti ho prevzal jeho synovec Štefan Čech z rodu Šternberkovcov, ktorý panstvo spravoval až do roku 1332, keď sa znova vrátilo pod kontrolu uhorského kráľa (Lukačka 2014, 55–60).

Nasledujúce 14. stor. prinieslo hospodársky rozmach v celej Európe, čo sa odzrkadlilo aj v Uhorsku. Holíč sa stal dôležitým vstupným bodom do krajiny a v druhej polovici 14. stor. získal štatút malého mestečka. Ďalšia významná etapa v dejinách Holíča je spojená s poľským šľachticom Stiborom zo Stiboríc, ktorý v roku 1392 získal hrad Holíč a príslušné územia. Začiatkom roka 1393 zasiahla Holíč pohroma v podobe požiaru, ktorý takmer celé mestečko zničil. Presná príčina požiaru nie je známa, no vzhľadom na absenciu vojenských konfliktov v okolí ide pravdepodobne o náhodnú udalosť.

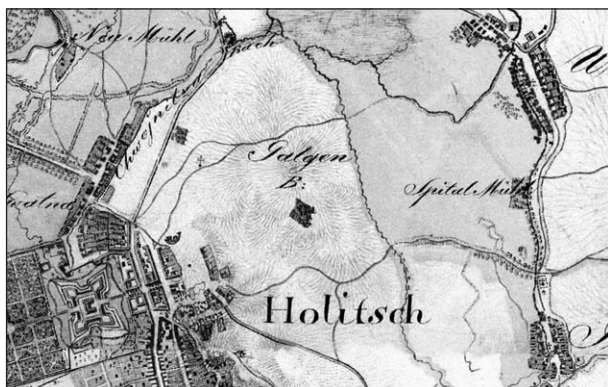
Následne po týchto tragických udalostiach boli mestečku Holíč udelené privilégia panovníkom Žigmundom Luxemburským, ktoré výrazne prispeli k jeho hospodárskemu a obchodnému rozvoju. Oslobodenie od kráľovskej dane (*lucrum camerae*), tridsiatku a colných poplatkov na mýtniciach podporilo miestny obchod a uľahčilo pohyb obyvateľov, zatiaľ čo právo organizovať výročné trhy zvýšilo ekonomickú aktivitu mestečka. Tieto výsady, aj keď Holíč nebol slobodným kráľovským mestom, poskytli mestu významné výhody, ktoré mu umožnili prosperovať napriek čiastočným obmedzeniam v oblasti súdnej právomoci (Lukačka 2008, 34–38).

V novoveku zohrával Holíč dôležitú úlohu v priestore uhorsko-moravského pohraničia. Jeho strategická poloha, predstavujúca vstupnú bránu do Uhorska, ho vystavovala častým migračným pohybom, vojenským presunom a ozbrojeným nájazdom. Intenzívny pohyb obyvateľstva, vojakov a príslušníkov rôznych etník síce prispieval k rozvoju remesiel a obchodu, no zároveň vytváral prostredie so zvýšeným rizikom sociálnych napätí, kriminality a násilností.

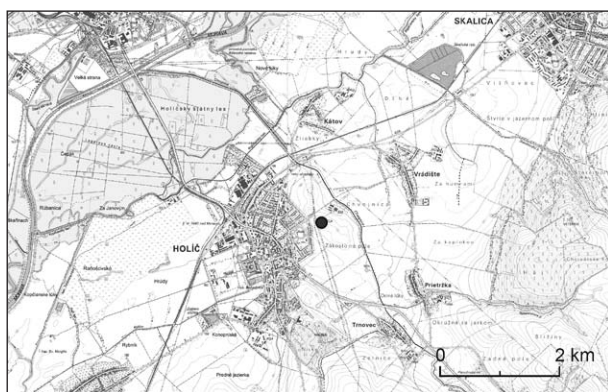
K najstarším dokladom o výkone hrdelného práva na holičskom panstve patrí listina z 30. júla 1567, ktorou kráľ Maximilián II. udelil zemepánovi Michalovi Révaiovi a jeho dedičom právo zriaďovať popravné miesta na ktorých stáli šibenice, kolesá, stĺpy a iné zariadenia určené na výkon spravodlivosti, na území hradov Holíč, Šaštín a Ostrý Kameň. Udelenie tejto právomoci bolo odmenou za Révaiovu vernosť a služby panovníkovi a zároveň výrazom snahy zabezpečiť „mier a poriadok v kráľovstve“ (SNA BA 1567). Zatiaľ ide o jediný známy písomný doklad, ktorý možno spájať s výstavbou alebo prestavbou šibenice v Holíči. Staršie ani mladšie písomné pramene, ktoré by explicitne potvrdzovali jej existenciu či funkčné zmeny, nie sú v súčasnosti známe.

CHARAKTERISTIKA A VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU

Mesto Holíč je z geografického hľadiska situované v Záhorskej oblasti, na slovensko-moravskej štátnej hranici. Nachádza sa na okraji ľavobrežnej nivy rieky Moravy, v prechodovej zóne dvoch morfológických celkov – Chvojnickej pahorkatiny a Dolnomoravského úvalu. Na pozvoľne sa zdvíhajúcom kopci

Obr. 1. Výrez mapy z druhého vojenského mapovania Uhorska z pol. 19. storočia, na ktorom je na skúmanej polohe zaznamenaný názov Galgen B. (zdroj: www.mapire.eu).

Obr. 2. Umiestnenie lokality na okraji mesta Holíč (Zdroj: Základná mapa 1 : 10 000).

vystupujúcom z rozsiahlej nivy rieky Morava, ktorého geologickú skladbu tvoria vápnité ílovce a prachovce (Hudáčková *et al.* 2021, 63–65), sa v nadmorskej výške 206 m n. m. nachádza kruhovitý pahorok s priemerom približne 20 metrov. Po jeho obvode je vysadená nelesná zeleň, tvorená prevažne agátovým porastom. Dominantná poloha pahorku v krajinnom priestore poskytuje výborný výhľad na všetky svetové strany, čo sa významne odrážalo aj v charaktere minulých ľudských aktivít.

Archeologický výskum realizovaný v rokoch 2022–2024 na lokalite Šibenica v Holíči (okr. Skalica) predstavuje prvý systematický výskum stredovekého a ranonovovekého popraviska na území Slovenska (Bešina/Bönde Gogová 2025; Bešina/Bönde Gogová/Šteiner 2024). Lokalita situovaná na severovýchodnom okraji dnešného mesta Holíč patrila k dôležitým miestam výkonu práva a verejnej spravodlivosti, pričom jej funkcia ako popraviska je doložená nielen archeologicky, ale aj v širšom historicko-priestorovom kontexte (obr. 1; 2).

Jedným z najvýznamnejších objavov výskumu boli základy šibenice. Tieto pozostávali z torz dvoch kvadratických murovaných stĺpov, prepojených menším múrikom, ktoré spolu vytvárali takmer kruhový pôdorys (obr. 3; 4). Nosnú konštrukciu tvoril kameň spojený maltou, miestami doplnený o tehly ako sekundárny stavebný materiál. Rozmery základov stĺpov boli približne 1,2 × 1,4 m, pričom vzdialenosť medzi nimi dosahovala 2 m. Pôvodná výška tejto dvojstĺpovej šibenice

ce mohla dosahovať aj 5 m. Stavba predstavuje vzácny doklad o podobe a funkcii šibenice v období vrcholného stredoveku a novoveku a stavebnou podobou korešponduje s podobnými stavbami inde v Európe, najmä vo východoalpskom prostredí. Z typologického hľadiska je možné nájsť analógie aj v strednej Európe, napr. v Rakúsku (Auler 2008a; 2008b, 317–325) a v Českej republike (Halas/Lacina 2019, 45–47), kde sa objavujú podobné kruhové základy s dvojicou pilierov. Spomenuté stavby reflektujú nielen technické riešenia, ale aj spoločenskú a právnu symboliku výkonu spravodlivosti v urbánných a pohraničných oblastiach.

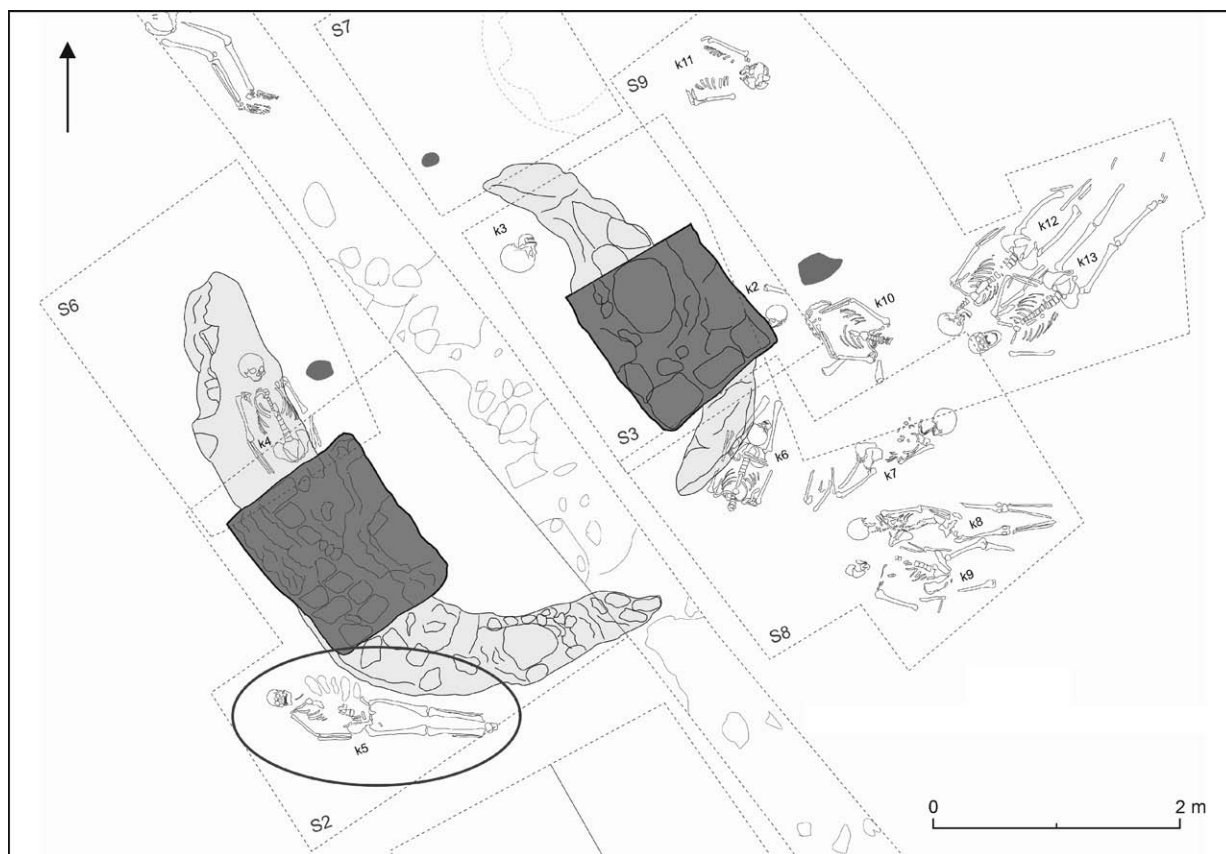
Výsledky rádiouhlíkového datovania (^{14}C) kostrových pozostatkov v kombinácii so stratigrafickým kontextom umožnili načrtnúť len rámcovú a predbežnú chronológiu stavebného vývoja tohto objektu, ktorá naznačuje možnú existenciu dvoch fáz jeho výstavby. Múrik spájajúci základové stĺpy mohol vzniknúť už v 14. stor., o čom by mohla svedčiť poloha dvoch kostier uložených priamo pri a pod jeho základmi. Naopak, torzá samotných stĺpov sú predbežne a s istou mierou opatrnosti datované do 16.–17. stor. na základe rádiouhlíkového datovania (^{14}C) lebky, ktorá bola nájdená opretá o jeden zo stĺpov. Uvedenú hypotézu môže nepriamo podporovať aj prítomnosť tehál, ktorých rozmery naznačujú súvislosť s barokovým obdobím. Výsledky zároveň naznačujú možnosť vývoja šibenice v rámci jednej výstavby, ktorá prebiehala v mikrofázach. Spočiatku bol vybudovaný múrik z menej kvalitného muriva, ktorý mohol tvoriť základ, a následne došlo k výstavbe vyšších pilierov z kvalitnejšieho materiálu. Tieto fázy mohli prebiehať ešte počas ranného novoveku ako súčasť jednej výstavnej etapy. Túto možnosť považujeme za alternatívnu k interpretácii dvoch samostatných stavebných fáz, ktorú však nemožno úplne vylúčiť. Na potenciálne úpravy a rekonštrukcie šibenice môžu poukazovať aj početné zvyšky drevených fragmentov zachytené počas výskumu. Napriek ich početnosti zatiaľ nemožno tieto nálezy jednoznačne stotožniť s konkrétnou stavebnou fázou

Obr. 3. Pohľad na lokalitu z drona. Foto D. Bešina.

Obr. 4. Priebeh druhej etapy archeologického výskumu, pri ktorom boli odkrývané základy dvoch stĺpov šibenice. Foto D. Bešina.

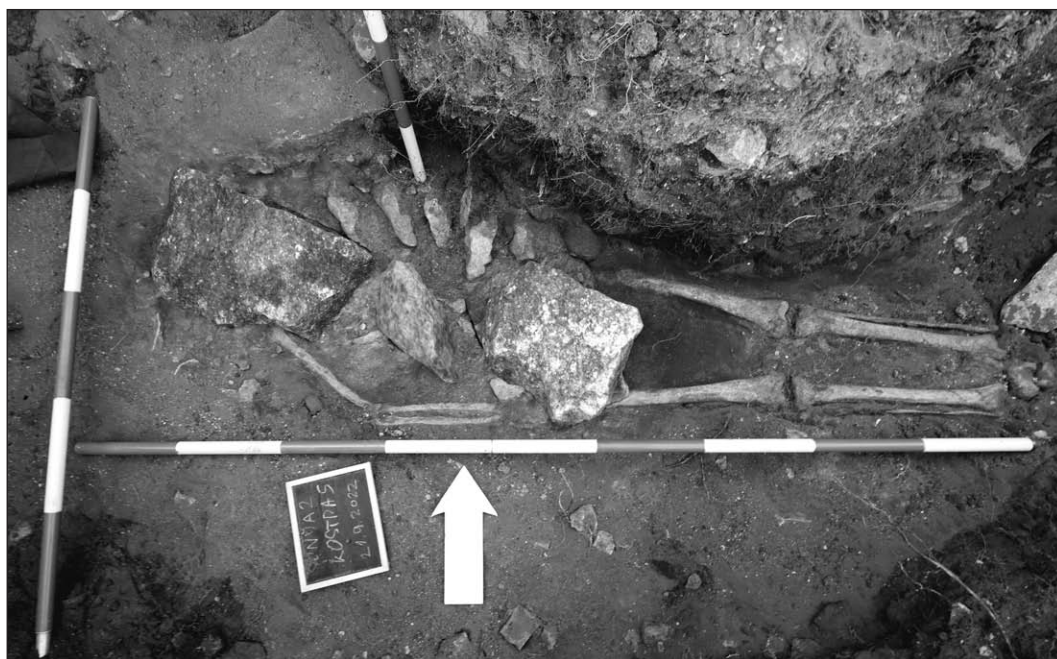
Obr. 5. Výrez zo situačného plánu, ktorý zachytáva nálezový context kostry 5 so základmi šibenice. Kreslil D. Bešina.

šibenice, keďže všetky pochádzajú z vrstiev stavebnej deštrukcie. Je však pravdepodobné, že ide o pozostatky drevených prvkov konštrukcie, ktoré mohli byť súčasťou nadstavby alebo výstužných častí objektu. Vzhľadom na momentálnu absenciu výsledkov z plánovanej dendrochronologickej analýzy, nie je zatiaľ možné presne určiť ich vek ani presnejší funkčný kontext v rámci chronologického vývoja stavby.

Výskum odhalil aj kostrové pozostatky 13 jedincov, ktoré sa našli v rôznych častiach priestoru popraviska. Uvedené nálezy poskytujú dôležité informácie o trestnej praxi a spôsobe pochovávaní odsúdených. Antropologická analýza ukázala, že ide prevažne o dospelých mužov, vo vekových kategóriách *adultus* (20–40 rokov) a *maturus* (40–60 rokov). Najmladší jedinec bol vo veku medzi 18–20 rokov, teda na hranici dospelosti, najstarší dosahoval vek 55–60 rokov. Väčšina jedincov bola vo veku 30 až 40 rokov. Nájdení muži mali stredne robustnú postavu s dobre vyvinutým svalovým reliéfom, boli vysokej postavy a relatívne dobrého zdravotného stavu. Z ochorení prevládali zubné problémy spôsobené zhoršenou ústnou hygienou (zubný kaz, zubný kameň, intravitálne straty niektorých zubov). Na niektorých kostiach boli zistené známky zápalu (nešpecifikovaná *periostitis*), prejavy zvýšenej záťaže vo väčších kĺboch (napr. artrotická deformácia lakťového kĺbu jedinca K9) a zranenia svedčiace o životnej histórii jedincov (napr. sečné rany na čele a predlaktí jedinca K5, tupé poranenie hlavy jedinca K3).

Stopy násillia spojené s výkonom trestu boli zaznamenané u viacerých jedincov. Išlo najmä o popravu sťatím mečom. S určitosťou sa dá potvrdiť, že dvom mužom (K6, K10) boli preseknuté krčné stavce. Ďalej sa vyskytli nezahojené zlomeniny dlhých kostí končatín (tzv. *butterfly* fraktúry), ktoré mohli súvisieť s lánaním v kolese. Zvlášť pozoruhodný prípad predstavuje oddelenie pravej ruky ostrým predmetom (napr. sekáčom alebo sekerou) u muža K10. U jedincov, u ktorých neboli zistené viditeľné známky násillia, možno predpokladať popravu obesením.

Väčšina tiel bola v okolí šibenice len pohodená a uložená bez pietnej úcty. Zaujímavé však je, že viaceré z nich sa nachádzali v anatomickej polohe, hoci bez jednoznačne vyhlbených hrobových jám. Len pri jedincovi K5 bola zachytená plytšia, nedokončená jama. Poloha tiel naznačuje, že mŕtvolý boli zo šibenice

Obr. 6. Kostra 5 pod kameňmi pri múriku šibenice. Foto D. Bešina.

Obr. 7. Odkrytá a začistená kostra 5 pri múriku šibenice. Foto D. Bešina.

sňaté pomerne krátko po poprave alebo po niekoľkých dňoch, kým ešte držali pokope mäkké tkanivá. Uvedené uloženia tiel nepredstavujú regulárne pochovávanie, ale skôr praktické odstránenie tiel popravených osôb z konštrukcie šibenice po vykonaní trestu. Vo vrchných vrstvách sa zároveň objavili rozptýlené fragmenty kostí, pochádzajúce z narušených alebo rozhádzaných tiel, čo zodpovedá obrazu opakovane využívaných lokalít tohto typu.

Objavenie kostrových pozostatkov popravených jedincov a rekonštrukcia architektúry šibenice prinášajú nový pohľad na význam týchto lokalít v súdobých spoločnostiach. Výskum odhaľuje nielen tech-

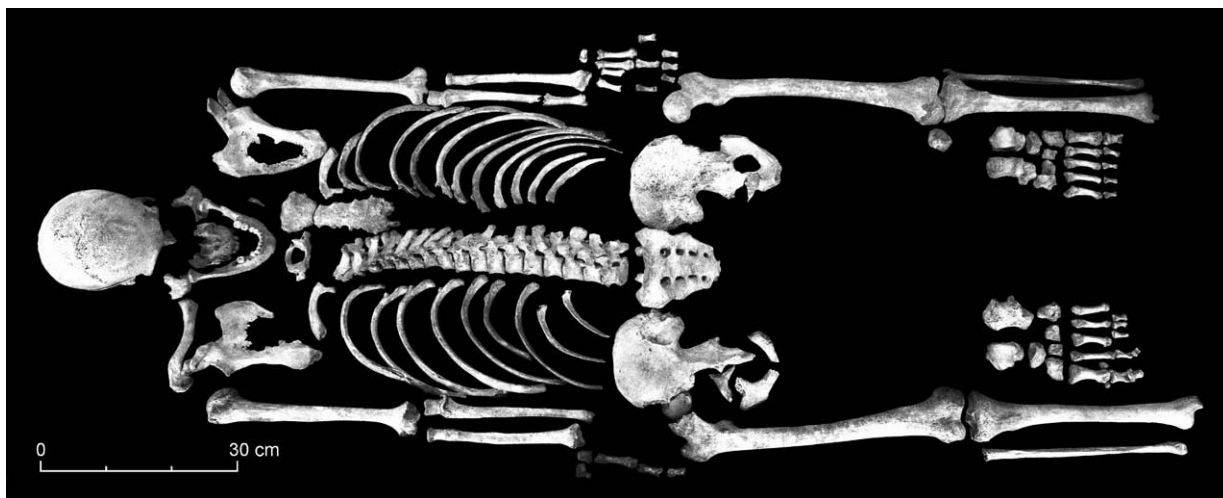
nické a materiálne aspekty popraviska, ale zdôrazňuje aj jeho úlohu v symbolike a výkone právnej moci. Zistenia zároveň otvárajú priestor pre ďalšie štúdium histórie mesta Holíč, jeho sociálnych a právnych dejín, ako aj pre výskum podobných lokalít v širšom stredoeurópskom kontexte.

Nálezové okolnosti jedinca K5

Mužský skelet, ktorý je predmetom tejto štúdie sa našiel v druhej etape (2022) archeologického výskumu v juhozápadnej časti sondy II (obr. 5). V hĺbke približne 50 cm sa objavil spočiatku veľký podlhovastý kameň, ktorý bol ponechaný in situ. Po začistení jeho okolia a prehĺbení výkopu boli zistené dlhé kosti dolných končatín. Odkrývanie pokračovalo smerom k hornej časti tela. Nad panvou sa nachádzal pomerne veľký plochý kameň a o niečo menšie na hrudníku a na lebke. Zámerne boli radovo poukladané aj kamene na ľavej ruke. Kostra pokračovala do juhozápadného profilu sondy II, kvôli čomu bolo potrebné sondu predĺžiť týmto smerom. Po kompletnom začistení skeletu s kameňmi bolo evidentné, že kamene rôznej veľkosti boli na kostru uložené zámerne na jednotlivé časti tela (obr. 6). Kostra ležala na chrbte v takmer vystretej polohe. Ruky boli uložené vedľa tela smerom k panve (obr. 7). V oblasti krčnej chrbtice takmer úplne absentovali krčné stavce, až na dva, ktoré boli zistené až pri vyberaní kostry. Nápadné bolo mierne vyklonenie hrudníka smerom doľava. Toto vychýlenie bolo spôsobené uložením tela do malej a plytkej jamy, ktorá nebola pôvodne vyhlbená v dimenziách, ktoré by pojali celé telo. Kvôli tomu sa trup tela nachádzal o niečo nižšie ako dolné končatiny. Telo bolo orientované hlavou na západ a nohami na východ. Kostra svojím uložením rešpektovala torzo múrika šibenice.

Antropologická analýza jedinca K5

Skelet jedinca K5 bol veľmi dobre zachovaný. Nezachovala sa iba ľavá kľúčna kosť, päť krčných stavcov, dve pravé rebrá a drobné kosti rúk a nôh. Tafonomické procesy mierne poškodili povrch kostí a niekoľko vystupujúcich častí kostí bolo odlomených. Všetky kosti mali šedohnedú farbu (obr. 8).

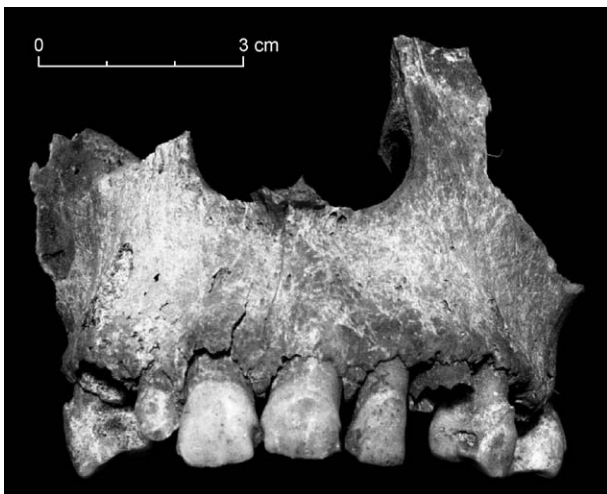
Obr. 8. Anatomické usporiadanie kostí kostry 5. Foto D. Bešina.

Pri určovaní pohlavia boli hodnotené predovšetkým morfológické znaky (Acsádi/Nemeskéri 1970; Ferembach/Schwidetzky/Stloukal 1980; Walrath/Turner/Brůžek 2004), pretože v dôsledku postdepozičných zmien a poškodenia niektorých kostí nebolo možné vykonať presné morfometrické hodnotenie. Hodnotené boli obe panvové kosti a doplnkovo aj pohlavne špecifické znaky na lebke. Výsledné pohlavie bolo určené ako mužské. Niektoré hodnotené pohlavne špecifické znaky na panvových kostiach aj lebke vykazujú výrazne maskulínny až hypermaskulínny trend.

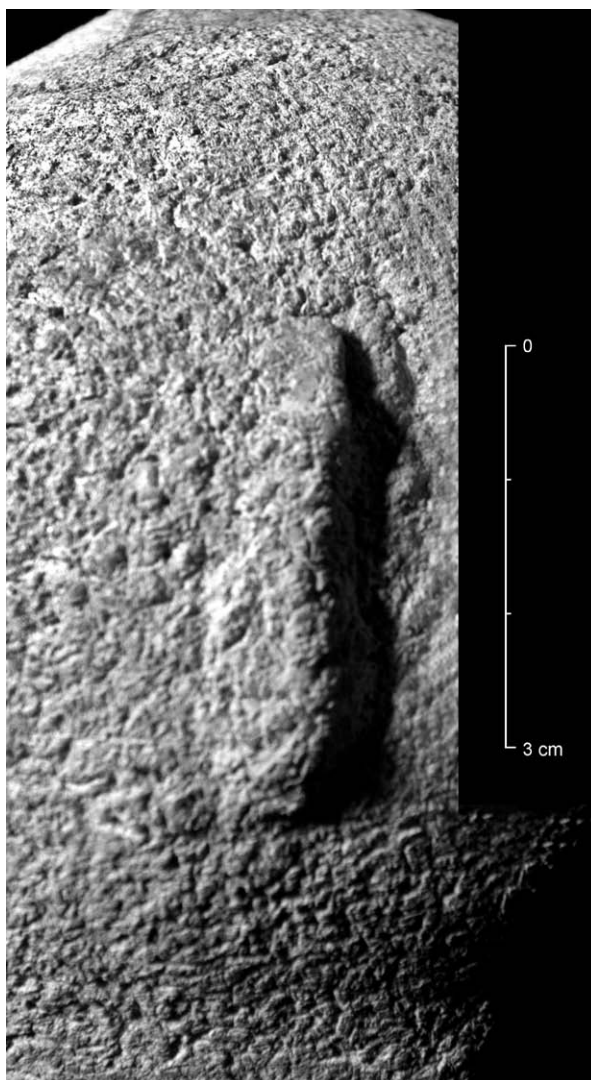
Vek jedinca v čase úmrtia bol stanovený na základe chrupu, štruktúry *facies symphysialis ossis pubis*, štruktúry *facies auricularis ossis coxae* a stupňa obliterácie lebečných švov (Brooks/Suchey 1990; Buckberry/

Obr. 9. Zubné kazy (*caries dentis*) v sklovine korúnok oboch druhých trvalých stoličiek; obe prvé stoličky a pravý druhý premolár boli stratené intravitálne (počas života). Foto D. Bešina.

Obr. 10. Mikrodondia ľavého druhého trvalého rezáka; korunka pravého očného zuba bola pravdepodobne zničená zubným kazom. Foto D. Bešina.

Obr. 11. Zhojené sečné poranenie na čelovej kosti. Foto D. Bešina.

Chamberlain 2002; Lovejoy 1985; Lovejoy et al. 1985; Meindl/Lovejoy 1985). Výsledný vek bol určený v rozmedzí 40 až 60 rokov, pričom tento interval možno zúžiť na 50 až 60 rokov. Výška postavy jedinca K5 bola vypočítaná pomocou viacerých metodických postupov na základe rozmerov dlhých kostí (ako základ bola použitá najväčšia dĺžka stehennej kosti podľa Martina/Sellera 1957 – F1), ktorá najviac koreluje s výškou postavy žijúceho človeka. Podľa ľavej stehennej kosti meral jedinec K5 $175,1 \pm 4,49$ cm (Sjøvold 1990), resp. 170,9 cm (Pearson 1899). Podľa Martinovho členenia mal vysokú postavu (Knussmann 1988; Martin/Seller 1957).

Skelet jedinca K5 bol celkovo zdravý, bez výraznejších prejavov patologických stavov (Hillson 2023; Ortner 2003; White/Black/Folkens 2012). Na zuboch hornej aj dolnej čeľuste bol zreteľný výraznejší obrus korúnok, pričom na niektorých zuboch bol prítomný aj výrazný úbytok zubnej korunky spôsobený nerovnomerným procesom obrusovania (11, 12; obr. 9). Zubný kaz bol prítomný na hornom pravom očnom zube (13), z ktorého sa zachoval len zvyšok koreňa, a ďalej na oboch dolných stoličkách (37, 47; obr. 10). Zubný kameň prítomný nebol. Niekoľko zubov bolo stratených intravitálne (15, 25, 26, 35, 46), časť zubov sa stratila postmortálne v dôsledku tafonomických posunov skeletu (16, 28, 35, 36, 38). Hypoplastické zmeny ani iné dentálne anomálie neboli pozorované. Degeneratívne produktívne zmeny spôsobené zaťažením v priebehu starnutia organizmu boli zistené vo forme osteofytických lemov na telách driekových stavcov (L4, L5) a na prvom krížovom stavci (S1).

Obr. 12. Nezhojená fraktúra ľavej lakťovej kosti (*ulna sin*) s viditeľným procesom hojenia kostným svalkom (*callus*). Foto D. Bešina.

Traumy boli identifikované na lebke a ľavej hornej končatine. Na čelovej kosti sa nachádzalo zahojené sečné poranenie. Rana sa nachádzala nad ľavou očnicou v oblasti glabelly a smerovala vľavo cez šupinu čelovej kosti k ľavému *tuber frontale*. Dĺžka poranenia bola približne 3 cm, pričom došlo k odlomeniu časti vonkajšej kompaktnnej kosti. Sečná rana bola z väčšej časti zahojená, avšak proces hojenia nebol úplne ukončený (obr. 11). Drobné poranenie (fraktúra?) bolo pozorované aj na koreni nosa, kde došlo k miernej deformácii nosových kostí. Trauma ľavej lakťovej kosti sa nachádzala v jej distálnej časti. V tomto mieste bola narušená celistvosť kosti formou priečnej fraktúry. Kosť sa začala hojiť tvorbou kostného svalku vo forme nárastu nového kostného tkaniva, pričom dochádzalo k prekrytiu fraktúry. K úplnému zahojeniu zranenia však už nedošlo (obr. 12). Charakter tohto poranenia zodpovedá fraktúram spôsobeným sečnou zbraňou, pri ktorých bola poškodená iba jedna kosť predlaktia. Smer, tvar a veľkosť poranení na lebke aj predlaktí naznačujú, že úder predmetom s ostrou hranou bol vedený zľava doprava. Poranenie lebky a ľavého predlaktia zodpovedá interpersonálnemu násiliu.

Z nemetrických znakov sa na kostre jedinca K5 podarilo identifikovať *foramen supraorbitale* nad ľavou očnicou a spojené kĺbové plochy na členkovej a pätovej kosti (*facies articularis calcanea anterior et media communis*, *facies articularis talaris anterior et media communis*).

Presnú príčinu úmrtia jedinca K5 nepoznáme, no vzhľadom na neúplné zahojenie fraktúry ľavej lakťovej kosti nemožno vylúčiť, že toto poranenie mohlo byť jednou z možných príčin jeho úmrtia.

Rádiokarbónové datovanie a izotopová analýza

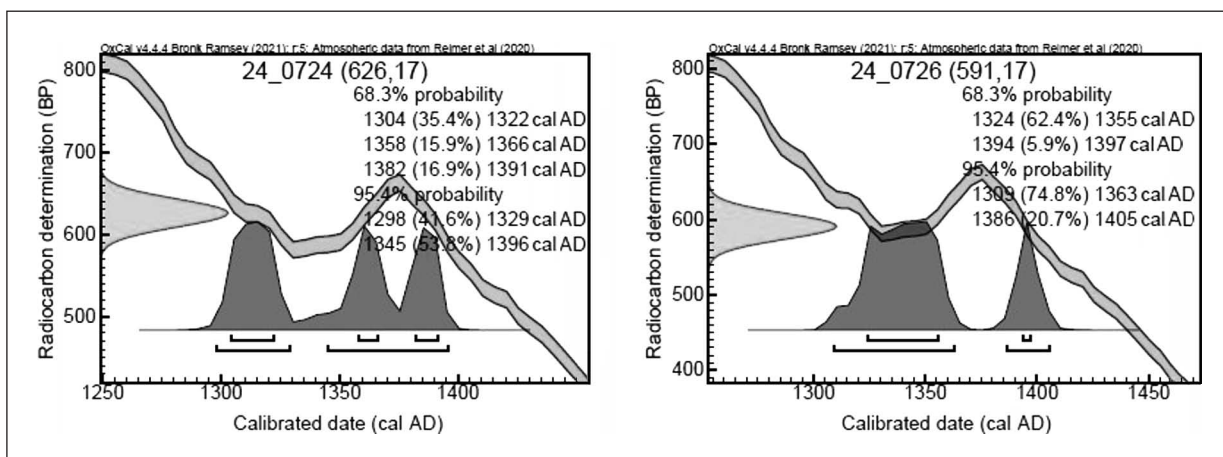
Po ukončení archeologického výskumu boli odobraté vzorky kostrových materiálov na rádiouhlíkové datovanie. Vzorky boli podrobené komplexnej predpríprave zameranej na odstránenie kontaminantov a nečistôt, aby sa zabezpečila presnosť výsledkov. Každá z dvoch kostrových vzoriek mala inú kvalitu, čo priamo ovplyvnilo spoľahlivosť a presnosť datovania.

Vzorka označená ako K5/rebro, pochádzala zo zvyškov veľmi krehkej a kontaminovanej kosti. Táto vzorka bola hodnotená na stupnici kvality na stupeň 4 (1 je najlepšia kvalita, 6 najhoršia kvalita). Kosti boli znečistené prachom a nečistotami, čo znamená, že tieto vzorky museli byť podrobené dôkladnejšiemu mechanickému čisteniu. Kvalita vzorky vyjadrená stupňom 4 naznačuje, že výsledky môžu byť ovplyvnené určitými nepresnosťami, ale napriek tomu sú považované za použiteľné pre rádiouhlíkové datovanie. Ďalšia vzorka K5/lopatka sa ukázala byť v ešte horšej kvalite (stupeň 5.5), čo naznačuje, že bola viac poškodená a kontaminovaná, čo zapríčinilo o niečo nižšiu presnosť datovania.

Výsledky uvedené v tabele 1 sú konkrétne závery rádiouhlíkového datovania týchto vzoriek. Vzorka K5/rebro, vykázala konvenčný vek 626 ± 17 BP, čo znamená obdobie medzi rokmi 1298 a 1396 n. l. podľa kalibrovaných výsledkov. Tento časový rámec spadá do obdobia neskorého stredoveku, čo naznačuje, že jedinec žil v danom období. Podobne, vzorka K5/lopatka, vykázala konvenčný vek 591 ± 17 BP,

Tabela 1. Rádiokarbónové datovanie dvoch kostrových vzoriek s rôznou kvalitou ukázalo, že pochádzajú z obdobia neskorého stredoveku (1298–1405 n. l.) s vysokou pravdepodobnosťou ($P = 96\%$).

Lab code		Sample ID	Conventional radiocarbon age (BP)			Calibrated age (BC/AD)		P (%)
CRL	24_0724	K5/rebro	626	±	17	1298–1396 AD	*	96
CRL	24_0726	K5/lopatka	591	±	17	1309–1405 AD	*	96

Obr. 13. Kalibrácia rádiokarbónových dát pre vzorky 24_0724 a 24_0726 pomocou OxCal v4.4.4 a krivky IntCal20 (Reimer *et al.* 2020). Tmavosivé oblasti znázorňujú pravdepodobnostné rozloženie kalibrovaných dát; čierne úsečky označujú 68,3 % a 95,4 % intervaly spoľahlivosti. Výsledky poukazujú na možné aktivity v 14. stor., s vrcholmi okolo rokov 1304, 1355–1358 a 1382–1397 cal AD.

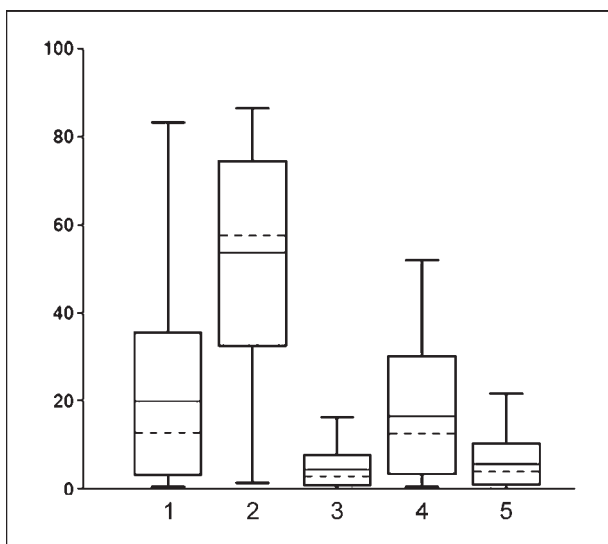
s kalibrovaným intervalom medzi rokmi 1309 a 1405 n. l. Tento výsledok je veľmi podobný predchádzajúcemu datovaniu, čo naznačuje, že oba kostrové fragmenty pochádzajú od tej istej osoby, ktorá zomrela v rovnakom období. Je dôležité poznamenať, že rádiouhlíkové datovanie kolagénu v kostiach poskytuje časové intervaly, ktoré môžu byť o niekoľko desaťročí staršie ako samotný čas smrti jednotlivca (obr. 13). V prípade týchto vzoriek ide o kosti, kde je možné, že čas vzniku kolagénu v kostiach predchádzal skutočnému času úmrtia.

Časové rozpätie, ktoré bolo stanovené na základe datovania kostí, je významné pre pochopenie historického kontextu areálu popravišťa. Vzhľadom na mechanické čistenie a lúhovanie vzoriek je možné, že výsledky budú ovplyvnené menšími nepresnosťami, ktoré sú nevyhnutné pri práci s kostnými materiálmi nižšej kvality. Vysoká pravdepodobnosť ($P = 96\%$) pre oba výsledky naznačuje, že tento spôsob datovania je spoľahlivý, aj keď kvalita vzoriek nebola ideálna (Pachnerová-Brabcová 2024).

Okrem rádiouhlíkového datovania boli realizované aj izotopové analýzy prvkov na vzorke K5, konkrétne na zube (stoličke). Cieľom analýz bolo získať informácie o zložení stravy jedinca, geochemii jeho prostredia a stanovenie izotopového podpisu, ktorý by poskytol dôležité údaje o jeho životných podmienkach, stravovacích návykoch a geografickej polohe. Tento výskum bol realizovaný pomocou metódy stabilných izotopov kyslíka ($^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$), uhlíka ($^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$) a dusíka ($^{14}\text{N}/^{12}\text{N}$). Izotopy kyslíka v zubnej sklovine a dentíne (štruktúra zuba pod sklovinou) môžu podať informácie o hydrologických podmienok a teplotných zmenách v regióne počas života jednotlivca. Pomery izotopov uhlíka a dusíka sú prínosné pri analýze stravy a jej zložiek, pričom umožňujú rozlíšiť medzi živočíšnou a rastlinnou potravou, ako aj určiť druhy rastlín, ktoré tvorili základ stravy jednotlivca. V rámci analýzy boli zubné vzorky vyčistené, demineralizované a podrobené ultrafiltrácii, aby sa odstránili cudzorodé a anorganické materiály. Po príprave vzorky boli izotopy merané v hmotnostnom spektrometri MAT 251, pričom výsledky boli porovnané s referenčnými materiálmi v známom izotopovom zložení.

Izotopové analýzy zubného materiálu poskytli nasledujúce hodnoty:

- $\delta^{18}\text{O} = -9,64\text{‰}$
- $\delta^{13}\text{C} = -19,2\text{‰}$
- $\delta^{15}\text{N} = 10,1\text{‰}$
- C : N pomer = 3,2

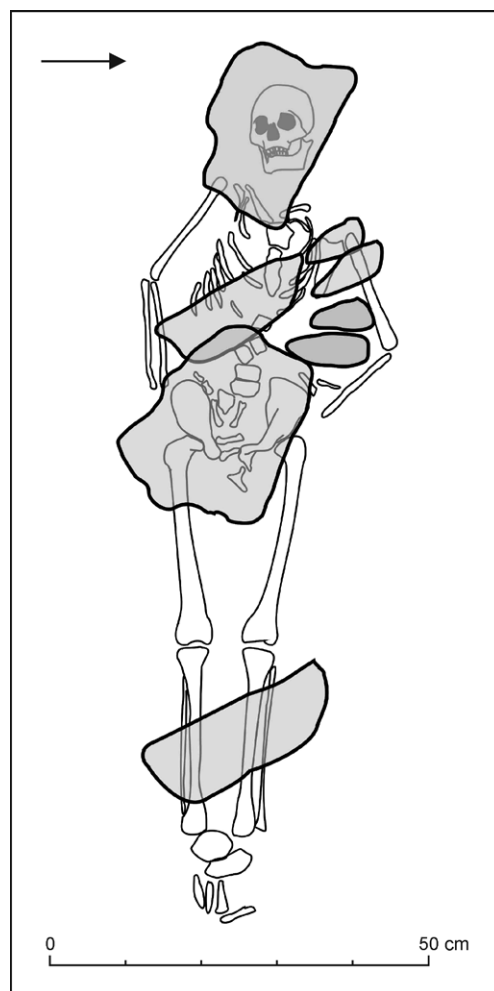

Obr. 14. Výsledky stabilnoizotopovej analýzy dentálneho materiálu vzorky 24_0728. Hodnoty $\delta^{18}\text{O}$, $\delta^{13}\text{C}$ a $\delta^{15}\text{N}$ poukazujú na stravu založenú prevažne na suchozemskej živočíšnej a rastlinnej potrave ($\delta^{13}\text{C} = -19,2 \text{ ‰}$; $\delta^{15}\text{N} = 10,1 \text{ ‰}$) a hydrologické podmienky regiónu s nižšími teplotami ($\delta^{18}\text{O} = -9,64 \text{ ‰}$). Pomer C : N (3,2) potvrdzuje dobré zachovanie kolagénu. 1 – C4 rastliny; 2 – C3 rastliny; 3 – ovca/koza; 4 – prasa; 5 – sladkovodné ryby. Vyhotovila M. Nývltová Fišáková.

Výsledky analýzy izotopu kyslíka naznačujú, že jedinec pravdepodobne pochádzal z regiónu, ktorý bol silne ovplyvnený riekou Moravou, keďže voda z tejto rieky vykazuje podobné hodnoty izotopov kyslíka (8–11 ‰), čo naznačuje, že tento človek využíval sladkovodné zdroje v blízkosti Holíča. Výsledky analýz pomerov izotopov uhlíka a dusíka umožnili detailnú rekonštrukciu stravovacích návykov jednotlivca. Pomery uhlíka a dusíka ukazujú, že strava obsahovala značné množstvo živočíšnych bielkovín, najmä z domácich ošípaných, drobných prežúvavcov a sladkovodných rýb. Zvýšené hodnoty dusíka naznačujú, že jedinec konzumoval živočíšne bielkoviny, pričom prítomnosť sladkovodných rýb v jeho strave je podporená geografickou blízkosťou rieky Moravy. Izotopy uhlíka tiež ukázali, že strava obsahovala aj rastliny typu C4, ako je proso, čo je typické pre teplé klimatické oblasti, kde sa tento druh rastlín darí. Kombinácia rastlinných potravín C3 (ako pšenica, jačmeň, žito a ovocie) a C4 (proso) odráža variabilitu v strave, ktorá zahŕňala široké spektrum lokálnych rastlinných a živočíšnych zdrojov (obr. 14; Nývltová-Fišáková 2024). V súčasnosti prebiehajú ďalšie analýzy (^{14}C) kostrového materiálu, ktorých výsledky zatiaľ neboli publikované. Na základe predbežných údajov možno konštatovať, že popravisisko bolo využívané už v stredoveku a následne aj v novoveku, pričom jeho fungovanie malo pravdepodobne kontinuálny charakter. Do budúcnosti sa očakáva komplexnejšie vyhodnotenie rádiokarbónových dát, ktoré umožní presnejšie časové vymedzenie jednotlivých fáz fungovania lokality.

INTERPRETÁCIE

Muž označený ako K5 bol už od svojho objavenia v blízkosti šibenice považovaný za mimoriadny archeologický nález. Výnimočnosť tohto objavu spočívala najmä v prítomnosti veľkých kameňov, ktoré boli zámerne uložené na telo jedinca (obr. 15). Podobné praktiky deviantných hrobov boli zaznamenané aj pri iných archeologických výskumoch popravisiek v Európe, hoci sa vyskytujú len zriedkavo. Interpretujú sa

Obr. 15. Grafická rekonštrukcia nálezovej okolnosti kostry 5 s kameňmi. Kreslil D. Bešina.

najmä ako prostriedok na zneškodnenie nebezpečných mŕtvych, avšak stále chýba pevný kritický teoretický základ (*Alterauge et al.* 2020, 4).

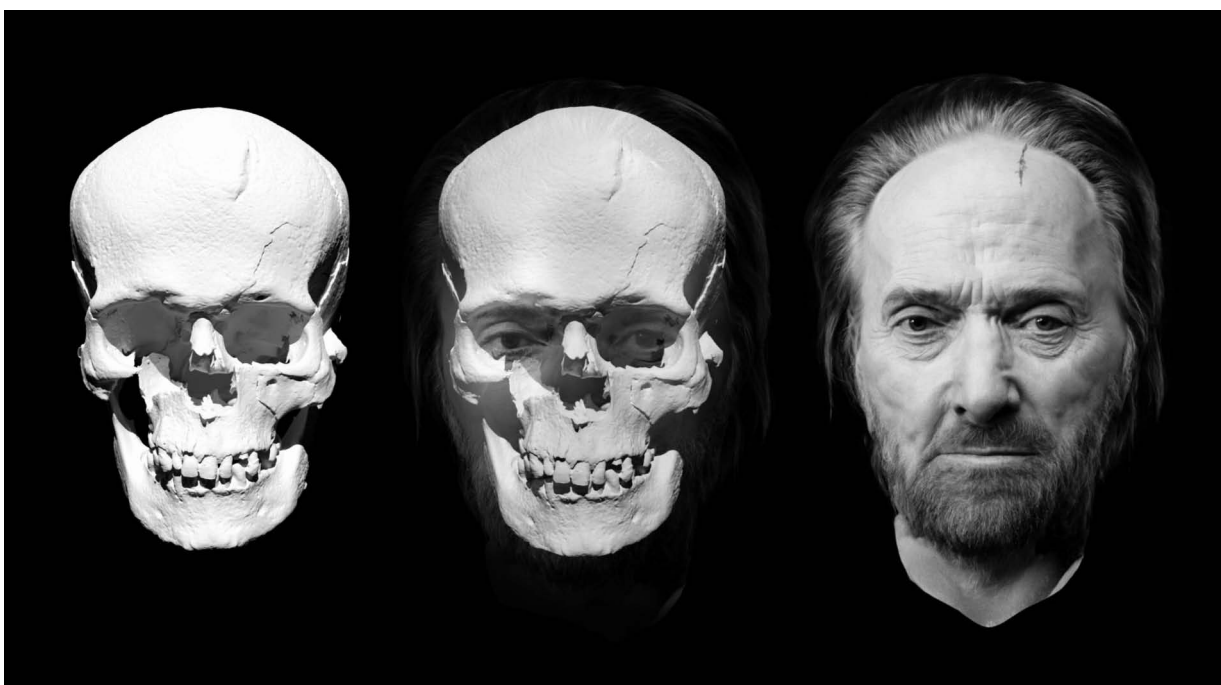
Analogické prípady evidujeme na území historického Sliezska v Poľsku alebo v Nemecku. V Miłkówe pri meste Jelenia Góra (Poľsko) bola nájdená kostra muža uložená na bruchu, pričom telo bolo zaťažené kameňmi po celej dĺžke v hrobe vytesanom do skalného podlažia (*Wojtucki* 2022, 373). Podobný nález sa našiel pri šibenici v Quedlinburgu,² kde bolo telo umiestnené na chrbte, podobne ako v Holíči (*Lamm* 2024). Ďalší zaujímavý nález pochádza z dreveného popravníka pri mestečku Hundisburg v Nemecku, kde bol v 80. rokoch 20. stor. objavený jedinec s kostrovými zvyškami zaťaženými veľkými kameňmi v oblasti hrudníka (*Auler* 2008a, 86, 87; 2008b). Zámerné uloženie kameňov na hrudník jedinca K5 možno interpretovať ako súčasť apotropaických pohrebných praktík, ktorých cieľom bolo symbolicky „znehyniť“ telo a zabrániť jeho návratu medzi živých. Podobné nálezy pochádzajú aj z rozsiahleho výskumu stredovekej lokality v Alkerslebene (Nemecko), kde bolo identifikovaných až dvanásť prípadov zámernej kamennej záťaže, najčastejšie v oblasti hrudníka. Napríklad v hrobe 10 boli veľké kamene umiestnené po oboch stranách tela mužského jedinca, aby zaťažili hrudný kôš a symbolicky zabránili jeho návratu zo záhrobia (*Genesis* 2018, 130). V prípade hrobu 5 bola nad telom zosnulého postavená mohutná konštrukcia z vápencových blokov, ktorá spôsobila preliačenie a deformáciu jeho hrudníka (*Genesis* 2018, 131). *M. Enenklová* (2022) na základe archeologických nálezov zo severnej Moravy a Sliezska upozorňuje, že takéto manipulácie s telom zosnulého boli súčasťou širšieho spektra rituálnych opatrení voči tzv. revenantom (z latinského a francúzskeho „*revenire*“ vrátiť sa), teda zosnulým, ktorých smrť alebo okolnosti pohrebu vzbudzovali podozrenie z „nečistoty“ či potenciálneho návratu. Uvedené zásahy odrážajú pretrvávajúce predstavy o rizikovej smrti a potrebe kontrolovať posmrtný stav tela (*Enenklová* 2022, 134–136, 143, 144). V tejto súvislosti však *A. Alterauge et al.* (2020, 26) poukazujú na absenciu priamych stredovekých písomných prameňov, ktoré by výslovne spájali napríklad polohu tela na bruchu s rituálnym zamedzením návratu mŕtvych. Z tohto dôvodu zdôrazňujú potrebu opatrného a kontextuálne ukotveného výkladu takýchto zásahov – s ohľadom na lokálne normy, dobové mentálne nastavenie a konkrétne pohrebné okolnosti.

Jednou z možných interpretácií takýchto pohrebov by mohla byť teda symbolická snaha zabrániť návratu mŕtveho medzi živých. Ukladanie kameňov na telo zosnulého sa považuje za spôsob, ako zamedziť jeho posmrtnej aktivite, ktorá podľa poverových predstáv predstavovala pre živých určitú formu ohrozenia. Podľa týchto predstáv sa verilo, že duša mŕtveho, ktorá nenašla pokoj, sa vracia do prostredia, kde žila, najmä v prípadoch nečakanej, neprirodzenej alebo predčasnej smrti. Revenantom sa mohol stať prakticky ktokoľvek, pričom za najnebezpečnejších boli považovaní tzv. vampiristické typy, ako upíri a strigy, hoci pojem upír je pomerne mladý a jeho vnímanie v minulosti sa výrazne líšilo od dnešného (*Maiello* 2004, 88; *Wojtucki* 2022, 82, 83).

Dôvody, ktoré viedli k uloženiu jedinca K5 v blízkosti šibenice, zatiaľ nie sú jednoznačne objasnené. V hypotetickej rovine možno uvažovať o smrti samovraždou. Tento akt „sebazničenia“ bol v stredovekej a novovekej spoločnosti považovaný za rovnako závažný čin ako vražda iného človeka. Samovrahovia, podobne ako zločinci odsúdení na popravu, boli vnímaní ako jedinci, ktorí porušili prírodné a božské zákony, čo malo zásadný vplyv na ich spoločenský status a pohrebné praktiky. Boli často zbavení kresťanského pohrebu a pochovávaní mimo mestských múrov (*Hahn* 2008, 486). Samovražda bola chápaná ako osobitný druh smrti, ktorú často označovali výrazmi ako „omrzol ho život“ alebo „vzal si život“. Osobitné pomenovanie „odišiel do žihľavy“ odkazovalo na prax pochovávania samovrahov na okraj cintorína alebo za jeho hranice, kde rástla žihľava, ktorej boli prisudzované apotropajné vlastnosti (*Jágerová* 2024, 492).

Pohreby samovrahov prebiehali na nevysvätených miestach, čo kontrastovalo s pohrebmi tých, ktorí zomreli prirodzenou smrťou. Títo jedinci boli často pochovávaní pri ohradách cintorínov, na križovatkách ciest, hraniciach obcí či pri šibeniciach (*Duma* 2015, 30). Spôsoby manipulácie s ich telami sa líšili – od vyhodenia tela z okna až po verejné vystavenie ako formu zastrašenia miestnych obyvateľov (*Wojtucki* 2008, 532, 533). *D. Wojtucki* vo svojom výskume ďalej poznamenáva, že pohrebiská pri šibeniciach boli často považované za sídla zlých duchov a miest, kde sa zhromažďovali duše popravených a iných negatívnych bytostí. Tieto miesta sa nachádzali na hraniciach obcí, čo symbolicky oddeľovalo mŕtvych od živých. Pochovávanie jednotlivcov, ktorí zomreli neprirodzenou smrťou, najmä samovraždou, sa aj v priestore habsburskej monarchie riadilo dlho silne stigmatizujúcimi normami. *D. Tinková* (2022) ukazuje, že až do 19. stor. existoval zásadný rozpor medzi sekulárnym právom, ktoré samovraždu dekriminalizovalo, a cirkevnými autoritami, ktoré ju naďalej považovali za hriech s rituálnymi dôsledkami.

² Archeologický výskum vedie Dr. M. Genesis a jeho výsledky neboli ešte v čase písania tejto štúdie publikované.

Obr. 16. Virtuálna forenzná rekonštrukcia kostry 5 podľa jeho lebky. Vyhotoval D. Bešina, R. Pěnička.

Takto zosnuli boli pochovávaní mimo posvätenej pôdy, často v blízkosti ciest, krížov alebo božích múk. Hoci sa s nástupom osvietenstva a medikalizácie téma samovraždy začala interpretovať ako dôsledok duševnej choroby, v praxi bola zmena pohrebných praktík pomalá a odpor voči „znesväteniu“ cintorína pretrvával aj v druhej polovici 19. stor.

Pohreby na „zlej zemi“ mali za cieľ izolovať nečistých mŕtvych a chrániť komunitu pred ich posmrtným vplyvom. Dôležitým aspektom bola aj právna symbolika reprezentovaná miestom pochovania, ktoré malo zásadný význam, či už išlo o pohreb v mestských hraniciach alebo mimo nich. Niektoré prípady z Dolného Sliezska naopak ukazujú, že napriek tomu, že šibenice symbolizovali miesto trestu a spoločenského odmietnutia, ich využitie na pochovávanie alebo rituálnu neutralizáciu nečistých mŕtvych mohlo mať nepredvídateľné následky (Wojtucki 2022, 372). Bez ohľadu na vek či pohlavie boli samovrahovia a zločinci podrobení rovnakému zaobchádzaniu. Archeologické nálezy potvrdzujú, že ich pohreby prebiehali bez náboženských alebo spoločenských rituálov, často pod jednoduchými kameňmi, bez akejkoľvek slávnostnej obradnosti (Sokol 2010, 160–167). D. Wojtucki tiež uvádza, že pri manipulácii s exhumovanými telami samovrahov bola na Morave preferovaná prax ich kremácie. Tým sa zabezpečila úplná eliminácia ich fyzického tela a symbolické neutralizovanie ich vplyvu na živých. V súlade s právnymi predpismi 16. storočia, ako je zákonník z roku 1579 *De questionibus et tormentis* od Pavla Kristiána z Koldína, sa tieto praktiky často vykonávali na miestach vzdialených od šibeníc alebo mestských hraníc (Wojtucki 2022, 372).

Medzi najčastejšie opatrenia proti návratu mŕtvych, potvrdené archeologickými nálezmi, patrí mrzačenie mŕtvol (najmä hlavy), pochovávanie tvárou nadol, prebitie kolom, pribitie zosnulého do rakvy či uloženie kameňov na telo (Duma 2015, 121; Jungklaus 2009, 202, 203). Niekedy sa kamene nahrádzali inými materiálmi, ako dlaždicami alebo tehliami. Obloženie kameňmi môže signalizovať, že jedinec bol vo svojej komunite považovaný za podozrivého z možnosti škodenia aj po smrti (Duma 2015, 122; Jungklaus 2009, 205). Tento zvyk mal nielen ochranný charakter, ale aj funkciu symbolického ostrakizmu, keď bol jedinec označený za nečistého a nedôstojného. Posmrtné obloženie tela kameňmi predstavovalo ochranné opatrenie na zabránenie posmrtnej aktivity mŕtveho a jeho návratu medzi živých. Tento zvyk sa vyskytoval v rôznych regiónoch strednej a východnej Európy, pričom sa kamene niekedy ukladali priamo na telo alebo tvorili príkrov, ktorý symbolicky spečatil osud zosnulého (Duma 2015, 122–126).

Smrť jedinca K5 (obr. 16) otvára priestor pre ďalšie hypotézy a interpretácie, no ich overenie si vyžaduje dôkladnejšiu analýzu prameňov a širší výskumný rámec. Pohreby s ochrannými prvkami je preto

potrebné skúmať v kontexte individuálnych prípadov a aj regionálnych súvislostí, pričom kľúčová je interdisciplinárna spolupráca, najmä v spojení archeológie s históriou, etnológiou, antropológiou a náboženských štúdií, ktorá môže prispieť k hlbšiemu pochopeniu deviantných pohrebov stredovekého a novovekého spôsobu myslenia spoločnosti (*Alterauge et al.* 2020, 26).

ZÁVER

Na základe získaných poznatkov a podrobnej antropologickej analýzy jedinca K5 z holičskej šibenice je možné formulovať niekoľko hypotéz a interpretácií okolností, ktoré viedli k jeho pochovaniu s výraznými apotropajnými prvkami. Tieto interpretácie vychádzajú z právnych, sociálnych a ekonomických pomerov obdobia 14. a začiatku 15. stor. (1309–1405 n. l.), pričom zohľadňujú historické udalosti a špecifické kontexty regiónu.

V čase, keď Holíč plnil funkciu strategického pohraničného a obchodného uzla na trase Via Bohemica, trest smrti predstavoval dôležitý nástroj na udržiavanie miestneho poriadku a kontrolu nad strategickými trasami. Vzhľadom na tento kontext sa ako jedna z hypotéz ponúka možnosť, že odsúdený mohol byť zapojený do ekonomických deliktov, ako boli krádeže, pašovanie alebo iné narušenia obchodných aktivít, ktoré ohrozovali miestny hospodársky systém. Alternatívne mohol byť súčasťou politických konfliktov, ktoré vznikali v období mocenských zmien medzi dedičmi Matúša Čáka Trenčianskeho a Stibora zo Stiboríc. Takéto konflikty mohli viesť k prísny trestom voči jednotlivcom, ktorí sa postavili na ne-správnu stranu alebo boli považovaní za hrozbu pre miestnu stabilitu.

Ďalšou možnou hypotézou je, že jedinec patril k marginalizovanej skupine spoločnosti, ktorá bola ľahším terčom prísnych trestov a sociálnej izolácie. Záznamy o požiari Holíča v roku 1393 môžu poukazovať na ďalší kontext, keď boli pri vyšetrovaní takýchto tragických udalostí často obviňovaní členovia marginalizovaných skupín alebo jednotlivci, ktorí boli považovaní za možných vinníkov.

Apotropajné praktiky, použité pri uložení jedinca K5 do zeme, ďalej naznačujú, že smrť tohto muža bola sprevádzaná poverami a obavami z „nepokojných“ mŕtvych. Uloženie kameňov na telo mohlo byť jednou z foriem ochrany komunity pred jeho návratom, čo je v súlade s poverovými predstavami existujúcimi až do nedávnej minulosti. Ak bol jedinec pochovaný s týmito ochrannými opatreniami, mohlo to vychádzať z presvedčenia, že jeho smrť nebola len výsledkom spravodlivého trestu, ale aj zdrojom obáv z jeho posmrtného vplyvu na komunitu.

Samovražda predstavuje jednu z možných interpretácií. Pohrebná úprava kostry 5 by mohla byť chápaná ako dôsledok poverčivých obáv a snahy eliminovať jej predpokladaný nadprirodzený vplyv. Nezahojené zranenie na ľavej ruke môže poukazovať na násilnú udalosť, ktorá mohla priamo viesť k smrti jedinca. Nemožno však vylúčiť ani možnosť, že jedinec vnímal toto zranenie ako fatálne, čo by naznačovalo, že jeho smrť bola v každom prípade neodvratná.

Napokon, nemožno vylúčiť ani možnosť, že jedinec bol zločinec, ktorý si uvedomoval nevyhnutnosť svojej smrti, či už v dôsledku smrteľného zranenia alebo očakávanej popravy. Jeho umiestnenie v blízkosti šibenice a uloženie kameňov na telo mohlo byť nielen prejavom spoločenského odmietnutia, ale aj opatrením proti jeho možnej posmrtnej „aktivite“. Zároveň je možné, že jedinec sa počas svojho života vyznačoval povahovými črtami alebo správaním, ktoré vzbudzovali rozporuplné emócie, od podozrenia až po nedôveru, a tým mohol v komunite zanechať silný dojem, ktorý ovplyvnil aj spôsob jeho posmrtného zaobchádzania. Pozoruhodná je tiež jeho dlhovekosť, keďže vek 50–60 rokov bol na vrcholný stredovek neštandardne vysoký. Táto skutočnosť mohla prispieť k jeho vnímaniu ako výnimočného, možno aj negatívnym spôsobom, a posmrtná praktika mohla slúžiť ako varovanie alebo výstraha pre ostatných členov komunity.

Záverom možno konštatovať, že kostra 5 z holičskej šibenice predstavuje unikátny archeologický nález, ktorý odhaľuje zložité prepojenie sociálnych, právnych a poverových aspektov stredovekej spoločnosti. Smrť tohto jedinca mohla byť výsledkom násillia, samovraždy alebo trestu za spáchaný zločin.

LITERATÚRA

- Acsádi/Nemeskéri 1970 G. Acsádi/J. Nemeskéri: *History of human life span and mortality*. Akadémiai Kiadó. Budapest 1970.
- Alterauge et al. 2020 A. Alterauge/T. Meier/B. Jungklaus/M. Milella/S. Lösch: Between belief and fear – Reinterpreting prone burials during the Middle Ages and early modern period in German-speaking Europe. *PLoS ONE* 15(8): e0238439, 2020, 1–33.
DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238439>
- Auler 2008a J. Auler: Beobachtungen am Holzgalgen bei Hundisburg im Ohrekreis (Sachsen-Anhalt). In: J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie I*. Dormagen 2008, 82–89.
- Auler 2008b J. Auler: Katalog erhaltener Hochgerichte in Deutschland und einigen Nachbarländern. In: J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie I*. Dormagen 2008, 299–312.
- Bešina/Bönde Gogová 2025 D. Bešina/S. Bönde Gogová: Významné objavy z archeologického výzkumu popravíště na lokalitě Šibenice v Holíči (Slovensko). *Pomniki Dawnego Prawa* 67/68, 2024, 52–85.
- Bešina/Bönde Gogová/Šteiner 2024 D. Bešina/S. Bönde Gogová/P. Šteiner: The gallows in Holíč (Skalica district, Slovakia) archaeological research and virtual reconstruction. *Archaeologiai Értesítő* 149, 2024, 313–334.
DOI: <https://doi.org/10.1556/0208.2024.00067>
- Botík/Slavkovský 1995 J. Botík/P. Slavkovský: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava 1995, 20, 21.
- Brooks/Suchey 1990 S. T. Brooks/J. M. Suchey: Skeletal age determination based on the os pubis: a comparison of the Acsádi/Nemeskéri and Suchey-Brooks methods. *Human Evolution* 5, 1990, 227–238.
- Buckberry/Chamberlain 2002 J. L. Buckberry/A. T. Chamberlain: Age estimation from the auricular surface of the ilium: a revised method. *American Journal of Physical Anthropology* 119, 2002, 231–239.
- Duma 2015 P. Duma: *Śmierć nieczysta na Śląsku. Studia nad obrządkiem pogrzebowym społeczeństwa przedindustrialnego*. Wrocław 2015.
- Enenklová 2022 M. Enenklová: „Jinak než spálením podezřelých těl nelze.“ Případové studie k interpretaci posmrtné magie na moravsko-slezském pomezí. Brno 2022.
- Ferembach/Schwidetzky/Stloukal 1980 D. Ferembach/I. Schwidetzky/M. Stloukal: Recommendation for Age and Sex Diagnoses of Skeletons. *Journal of Human Evolution* 9, 1980, 517–549.
- Genesis 2018 M. Genesis: Archäologie der Angst. Apotropäische Praktiken auf den Richtstätten des Mittelalters und der Neuzeit als Zeichen von Aberglauben. In: M. Untermann (ed.): *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit* 31. Paderborn 2018, 123–133.
- Hahn 2008 A. K. Hahn: Nicht „up geweyden steden“ begraben. Selbstmörder und Delinquenten im Köln des 15. Jahrhunderts. In: J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie I*. Dormagen 2008, 486–495.
- Halas/Lacina 2019 R. Halas/P. Lacina: Vegetace a flóra na některých jihomoravských šibenících. In: J. Unger a kol.: *Jihomoravské šibenice v časném novověku (16. až 18. stol.)*. Brno 2019, 42–52.
- Hillson 2023 S. Hillson: *Dental anthropology (2nd ed)*. Cambridge 2023.
- Hudáčková et al. 2021 N. Hudáčková/J. Babejová-Kmecová/A. Heteš/O. Nesterenko/R. Hupka/J. Zervanová: Stratigrafické a paleoekologické vyhodnotenie asociácie dierkavcov z vrhu HC-4 (Holíč, Viedenská panva). *Geologické práce. Správy* 137, 2021, 63–78.
- Jágerová 2024 M. Jágerová: Reflexia smrti a démonickéj postavy Smrti v tradičnej vidieckej kultúre Slovenska. In: M. Hlavačková/Ž. Lysá (eds.): *Smrť v stredoveku*. Bratislava 2024, 48–503.
- Jungklaus 2009 B. Jungklaus: Sonderbestattungen vom 10.–15. Jh. in Brandenburg aus anthropologischer Sicht. In: I. Beilke-Voigt/F. Biermann (Red.): *Glaube – Aberglaube – Tod. Vom Umgang mit dem Tod von der Frühgeschichte bis zur Neuzeit*. Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 50. Berlin 2009, 197–214.
- Knussmann 1988 R. Knussmann: *Anthropologie*. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen I/I. Stuttgart 1988.
- Lamm 2024 L. Lamm: *Grab eines, Wiedergängers' am Galgenberg bei Quedlinburg entdeckt*. *National Geographic*. Dostupné na: <https://www.nationalgeographic.de/geschichte-und-kultur/2024/09/grab-eines-wiedergaengers-am-galgenberg-bei-quedlinburg-entdeckt> [20. 11. 2024]
- Lovejoy 1985 O. C. Lovejoy: Dental Wear in the Libben Population. Its Functional Pattern and Role in the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1985, 47–56.

- Lovejoy et al. 1985 O. C. Lovejoy/R. S. Meindl/T. R. Pryzbeck/R. P. Mensforth: Chronological Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium. A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American journal of Physical Anthropology* 68, 1985, 15–28.
- Lukačka 2008 J. Lukačka: Štyri neznáme privilégia Žigmunda Luxemburského pre Holíč. *Verbum historiae* 1, 2008, 34–38.
- Lukačka 2014 J. Lukačka: Holíč v stredoveku. In: R. Irša et al. (ed.): *Holíč – Príbeh nášho mesta*. Holíč 2014, 55–72.
- Maiello 2004 G. Maiello: *Vampirismus v kulturních dějinách Evropy*. Praha 2004.
- Martin/Saller 1957 R. Martin/K. Saller: *Lehrbuch der Anthropologie. In systematischer Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen Methoden*. Stuttgart 1957.
- Meindl/Lovejoy 1985 R. S. Meindl/O. C. Lovejoy: Ectocranial suture closure: a revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral anterior sutures. *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1985, 57–66.
- Ortner 2003 D. J. Ortner: *Identification of Pathological Condition in Human Skeletal Remains*. London 2003.
- Pachnerová-Brabcová 2024 K. Pachnerová-Brabcová: *CRL radiocarbon dating results from Holíč – Šibenica*. Praha 2024.
- Pearson 1899 K. Pearson: Mathematical Contributions to the Theory of Evolution. V. On the Reconstruction of the Stature of Prehistoric Races. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London Series A* 192, 1899, 169–244.
- Reimer et al. 2020 P. J. Reimer/W. E. N. Austin/E. Bard/A. Bayliss/P. G. Blackwell/Ch. Bronk Ramsey/M. Butzin/H. Cheng/R. Lawrence Edwards/M. Friedrich: The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon* 62, 2020, 725–757.
DOI: <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.41>
- Sjøvold 1990 T. Sjøvold: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Human Evolution* 5, 1990, 431–447.
- Sokol 2010 P. Sokol: Suicide, vampire and delinquent. Burial practice as a form of social exclusion. In: J. Auler (ed.): *Richtstättenarchäologie II*. Dormagen 2010, 148–170.
- Tinková 2022 D. Tinková: Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století. *Historica Olomucensia* 63, 2022, 265–269.
- Urbanová 2019 N. Urbanová: Premena historického krajinného prostredia Holíča a okolia od 18. storočia po súčasnosť. *Životné prostredie* 53, 2019, 41–50.
- Walrath/Turner/Brůžek 2004 D. E. Walrath/P. Turner/J. Brůžek: Reliability Test of the Visual Assessment of Cranial Traits for Sex Determination. *American Journal of Physical Anthropology* 125, 2004, 132–137.
- White/Black/Folkens 2012 T. D. White/M. T. Black/P. A. Folkens: *Human osteology (3rd ed.)*. San Diego 2012.
- Wojtucki 2008 D. Wojtucki: Bestattungen von Hingerichteten und Selbstmördern in Schlesien und in der Oberlausitz vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. In: J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie I*. Dormagen 2008, 532–547.
- Wojtucki 2022 D. Wojtucki: *Magia posthuma. Procesy i egzekucje zmarłych na Śląsku i Morawach w XVI–XVIII wieku*. Wrocław 2022.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

- Nývtová-Fišáková 2024 M. Nývtová-Fišáková: *Nálezová zpráva z analýzy stabilních izotopů provedené na lidském kosterním materiálu nalezeném při výzkumu šibenice. Č. analýzy 09/24*. Dokumentácia ERCA, Olomouc. Olomouc 2024.
- SNA BA 1567 *Privilegium Iuris Gladii Maximiliani Imperatoris et Regis pro Michaele de Reva...* Slovenský národný archív, fond Spoločný archív rodu Révay, Práva Ž. a M. Holíč – Šaštín – Ostriež, šk. 37, fasc. X., nr. 15 (fol. 24–25). Bratislava 1567.

Atypical Deposition of a Male Skeleton at the Gallows in Holíč (Slovakia) in the Context of Legal and Ritual Practices of the Middle Ages and the Early Modern Period

Daniel Bešina – Stanislava Bönde Gogová – Robin Pěnička

Summary

Archaeological research carried out between 2022 and 2024 at the Holíč – Šibenica site represents the first systematic research of this type of execution site in Slovakia. It is located on the northeastern edge of the town of Holíč, and the research focused on uncovering the architecture of the historic gallows and analyzing the skeletal remains associated with the execution.

One of the most significant finds was the discovery of the foundations of two-pillar gallows. The foundations indicate the existence of a structure that could have served not only as a place of execution, but also as a symbolic place of power. It consisted of fragments of two square brick pillars connected by a low wall, forming an almost circular ground plan. The supporting structure was made of quarry stone joined with mortar, supplemented in places with bricks used as secondary building material. The foundations of the individual pillars measured approximately 1.2×1.4 m and were spaced approximately 2 meters apart. The original height of this two-pillar gallows could have reached up to 5 meters.

Research around the gallows also uncovered the skeletal remains of 13 individuals scattered around the execution site. Anthropological analysis showed that they were mostly men aged 20–60, many of whom showed signs of violent death – beheading, unhealed broken limbs, or cut and blunt injuries to the skull. The burial practices indicate that most of the bodies were laid to rest without reverence, often simply discarded. Interestingly, however, many of them were found in anatomical position, suggesting that the bodies were still held together by soft tissue – an unusual phenomenon in finds from execution sites, where skeletons are usually scattered and incomplete.

On the basis of the obtained knowledge and detailed anthropological analysis of the K5 individual from the Holíč gallows, it is possible to formulate several hypotheses and interpretations of the circumstances that led to its burial with distinctive apotropaic elements. These interpretations are based on the legal, social and economic conditions of the 14th and early 15th c. (AD 1309–1405), taking into account historical events and the specific contexts of the region.

At a time when Holíč served as a strategic border and trade junction on the Via Bohemica, capital punishment was an important tool for maintaining local order and control over strategic routes. Given this context, one hypothesis offered is that the convict may have been involved in economic offences such as theft, smuggling or other disruptions of commercial activities that threatened the local economic system. Alternatively, he may have been part of the political conflicts that arose during the period of power changes between the heirs of Matúš Čák Trenčiansky and Stibor of Stiborice. Such conflicts could have led to severe punishments against individuals who took the wrong side or were seen as a threat to local stability.

Another possible hypothesis is that the individual belonged to a marginalized group in society that was more easily targeted for severe punishment and social isolation. The records of the 1393 Holíč fire may point to another context where members of marginalised groups or individuals who were considered possible culprits were often blamed in the investigation of such tragic events.

The apotropaic practices used in placing individual K5 in the ground further suggest that the man's death was accompanied by superstition and fears of the "restless" dead. Placing stones on the body may have been one form of protection for the community from his return, which is consistent with superstitious ideas existing until the recent past. If an individual was buried with these protective measures, it may have been based on the belief that his death was not only the result of just punishment, but also a source of concern about his posthumous impact on the community.

Suicide represents one possible interpretation. The funeral arrangements of individual K5 could be understood as the result of superstitious fears and an attempt to eliminate its presumed supernatural influence. The unhealed wound on the left hand may point to a violent event that could have directly led to the death of the individual. However, the possibility that the individual perceived the injury as fatal cannot be ruled out, suggesting that his death was in any case inevitable.

Finally, the possibility that the individual was a criminal who was aware of the inevitability of his death, whether as a result of a fatal injury or an anticipated execution, cannot be ruled out. Placing him near the gallows and placing stones on his body may have been not only a sign of social rejection, but also a measure against his possible posthumous activity. At the same time, it is possible that the individual had character traits or behaviours during his lifetime that aroused conflicting emotions – ranging from suspicion to distrust – and thus may have left a strong impression on the community that influenced the manner of his posthumous treatment. His longevity is also remarkable, as the age of 50–60 was quite high for the High Middle Ages. This fact may have contributed to his being perceived as exceptional, perhaps in a negative way, and the posthumous practice may have served as a warning or caution to other members of the community.

In conclusion, the K5 individual from the Holíč gallows represents a unique archaeological find that reveals the complex interconnection of social, legal and superstitious aspects of medieval society. The death of this man may have been the result of violence, suicide or punishment for a crime committed.

Fig. 1. Excerpt from the Second Military Survey of the Kingdom of Hungary from the mid-19th century, showing the name Galgen B. at the investigated location (source: www.mapire.eu).

Fig. 2. Location of the site on the outskirts of the town of Holíč (source: map 1 : 10 000).

Fig. 3. Aerial view of the site taken by drone. Photo D. Bešina.

Fig. 4. Second stage of the archaeological excavation during which the foundations of two gallows posts were uncovered. Photo D. Bešina.

Fig. 5. Excerpt from the site plan showing the find context of Skeleton 5 and the gallows foundations. Drawn by D. Bešina.

Fig. 6. Skeleton 5 under stones by the gallows wall. Photo D. Bešina.

Fig. 7. Fully uncovered and cleaned Skeleton 5 next to the gallows wall. Photo D. Bešina.

Fig. 8. Anatomical arrangement of the bones of Skeleton 5. Photo D. Bešina.

Fig. 9. Dental caries in the enamel of both second permanent molars; both first molars and the right second premolar were lost intravitaly (during life). Photo D. Bešina.

Fig. 10. Microdontia of the left second permanent incisor; the crown of the right canine was likely destroyed by dental caries. Photo D. Bešina.

Fig. 11. Healed sharp-force trauma on the frontal bone. Photo D. Bešina.

Fig. 12. Unhealed fracture of the left ulna with visible signs of bone healing through callus formation. Photo D. Bešina.

Fig. 13. Calibration of radiocarbon dates for samples 24_0724 and 24_0726 using OxCal v4.4.4 and the IntCal20 curve (Reimer *et al.* 2020). Dark grey areas represent the probability distribution of the calibrated dates; black bars indicate the 68.3% and 95.4% confidence intervals. The results suggest activity during the 14th c., with peaks around 1304, 1355–1358, and 1382–1397 cal AD.

Fig. 14. Results of stable isotope analysis of dental material from sample 24_0728. The values of $\delta^{18}\text{O}$, $\delta^{13}\text{C}$, and $\delta^{15}\text{N}$ indicate a diet primarily based on terrestrial animal and plant resources ($\delta^{13}\text{C} = -19.2\text{‰}$; $\delta^{15}\text{N} = 10.1\text{‰}$), and regional hydrological conditions with lower temperatures ($\delta^{18}\text{O} = -9.64\text{‰}$). The C : N ratio (3.2) confirms good collagen preservation. 1 – C4 plants; 2 – C3 plants; 3 – sheep/goats; 4 – pigs; 5 – freshwater fish. Prepared by M. Nývltová Fišáková.

Fig. 15. Graphic reconstruction of the find context of Skeleton 5 with surrounding stones. Drawn by D. Bešina.

Fig. 16. Virtual forensic facial reconstruction of Skeleton 5 based on its skull. Prepared by D. Bešina, R. Pěnička.

Tab. 1. Radiocarbon dating of two bone samples of differing quality indicated that they originated from the Late Middle Ages (1298–1405 AD) with high probability ($P = 96\%$).

PhDr. Daniel Bešina, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra archeológie
Hodžova 1
SK – 949 01 Nitra
dbesina@ukf.sk
<https://orcid.org/0000-0002-6068-9159>

doc. PhDr. Stanislava Bönde Gogová, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra archeológie
Hodžova 1
SK – 949 01 Nitra
sbgogova@ukf.sk
<https://orcid.org/0000-0001-9703-5514>

RNDr. Robin Pěnička, PhD.
Masarykova univerzita
Přírodovědecká fakulta
Ústav antropologie
Kotlářská 267/2
CZ – 611 37 Brno
penicka@sci.muni.cz
<https://orcid.org/0009-0000-0502-9951>